

„A kerítésen azt harsogta a plakát...” Reklám és ismeretterjesztés a kaposvári Csiky Gergely Színház történetében

SZABÓ ZSÓFIA

„ТРЕПЛЈОВ: „»A kerítésen azt harsogta a plakát... Sötét haj koszorúzta sápadt arc...« Harsogta, koszorúzta... Közönséges fordulat. (Kihúzza.)”
(CSEHOV: Sirály)

Régi színlapjaink egykor minden fontos, figyelemfelkeltést célzó és tájékoztató elemet egy nyomtatványra sűrítettek, majd egyre változatosabb formában, különböző médiumokban jelent meg a színházi reklám. A hagyományos hirdetési formák közül a színlap növekvő méretű utcai örököse, a plakát hordozta a legtöbb informatív elemet: a színházak főként a darab, a szerző, a szereplők és más alkotók névsorával, alkalomadtán magyarázó szövegekkel, csalogató jelzőkkel, majd egyre látványosabb vizuális elemekkel igyekeztek a teátrumokba csábítani potenciális nézőiket.¹ Ezek a nyomtatványok nemcsak színháztörténeti kordokumentumokként izgalmasak: ahogy arra Marvin Carlson egy tanulmányában felhívta a figyelmet, a plakátok, szórólapok tudatos stimulálói lehetnek a nézői stratégiáknak,² az előadás befogadáshoz tehát az első impulzust egy utcai fal-

ragasz vagy egy szórólap is képezheti, amennyiben a színház gondot fordít erre.

E tanulmányban a kaposvári Csiky Gergely Színház régi nyomtatványain keresztül kísérlem meg feltérképezni, hogy a színházi plakátok és műsorfüzetek hogyan befolyásolhatták a befogadás, értelmezés folyamatát, miként látták el a népszerűsítés, az ismeretterjesztés és a közönség „nevelésének” feladatát, s vajon hozzájárultak-e a színház látogatottságának növeléséhez. Az elemzésben – művészettörténeti előképzettségem okán – nagyobb hangsúlyt helyezek a színházi kiadványok vizuális kommunikációjára, arra a képzőművészeti háttérre, amely csak részben kapott figyelmet mindezidáig, miközben a „Kaposvár-jelenség” markáns kísérője és komponense volt.

„A nép állama színházat adott Somogyinak!”

A kaposvári Csiky Gergely Színház 1911-től különféle vendéglőadások befogadó színtereként szolgált, mígnem 1955-ben önálló társulattal léphetett az államosított színházak sorába. Az első évadban az Állami Csiky Gergely Színház műsorfüzete, a *Somogyi Ekhó* címre keresztelt, kis formátumú lap erősítette a propagandacélokat, amely a következő évadban *Somogyi Színház-Mozi* címmel, 1957–1961 között *Somogyi Színház* címmel jelent meg.

Az ötvenes évek műsorfüzeteiben az ismeretterjesztés-népnevelés és a tartalmas szórakoztatás kettős feladatának hangoztatása papírforma szerint visszaköszön: olvashatunk híradást a magyar–szovjet barátság

¹ Bővebben a színházi reklám történetéről Magyarországon: SZABÓ Zsófia, „Színház – néző – reklám”, in *Színház és néző*, szerk. BURKUS Boglárka és TINKÓ Máté, 178–193 (Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Irodalomtudományi Osztály, 2019).

² Marvin CARLSON, „A színház közönsége és az előadás olvasása”, ford. IMRE Zoltán, *Theatron* 7, 1–2. sz. (2008): 17–26, 22–24.

hónapjának eseményeiről, az új magyar dráma szükségességéről vagy a kultúrforradalom gyönyörködtető eredményeiről. Megkapjuk a „kultúrigényes” nézői „tömegek tudatának nevelésében” igen meghatározó új műsorpolitika érzékletes leírását is: „A színpadon nem veszi többé feleségül a vezérigazgató a gépírókisasszonyt, és a bárgyú operettek gügye hercegei és mágnásai helyett az igazi élet fűti át a színészek munkáját s a velük együtt érző közönséget is: Felszabadulás!”³

Az agitáció szokványos retorikája mellett ezekben a füzetekben bősséggel jelentek meg informatív leírások a darab tartalmáról és a szerző(k)ről, a színrevitel alkotói pedig szakmai szempontjaik elemzésével irányították a nézői befogadást. Különösen értékesek e tekintetben az 1956/57-es évadban Kaposváron rendező Németh Antal összefoglalói, amelyekben a színre vitt darab adottságait érintve vázolja fel rendezői koncepcióját.⁴ **(KÉP A)**

A színháztörténeti ismeretek bővítését egykori színrevitelek fényképekkel illusztrált leírásai segítették. Az első évadok műsorfüzeteiben helyet kaptak mozifilm-ismertetések és -ajánlók, később elvélve más helyi programok (képzőművészeti kiállítás, irodalmi évfordulók, hangversenyek stb.) hirdetésményei, a füzetek utolsó lapjain kereskedelmi reklámok sorakoztak fel.

A plakátok szövegre szorítóközlésével ellentétben az 1950-es évek műsorfüzetei gazdagon illusztráltak voltak: a vizuális elemek között leggyakrabban az aktuális bemutatók szereplőinek arcképei és próbafofóti

szerepeltek, de előfordult, hogy díszlet- és jelmeztervet is reprodukáltak. A füzetekben emellett – gyakran karikatúrisztikus rajzok kíséretében – a színészekről és más színházi dolgozókról szóló anekdotákkal, díjakkal, kitüntetésekkel, olvasói levelekkel, színes hírekkel gazdagították az olvasnivalók körét, és nem maradtak el a zenés darabok közkedvelt dalszövegei sem.

A műsorfüzetek tartalmi sokszínűsége természetesen nem garantálta, hogy a színház nézőtere is megtelik lelkes nézők seregével, mivel az ötvenes évek kultúrforradalmi elképzeléseit megvalósítani és a munkásközönséget színházba vinni aligha volt könnyű. A statisztika eleinte biztató (bár kétséges valóságtartalommal bíró) adatokat mutatott: a színházak államosításának dicséretes, országos szinten megvalósult eredményei közt jegyzi az egyik műsorfüzet¹⁹⁵⁹ őszén, hogy míg 1938-ban mindössze 2,5 millióan jártak színházba, 1958-ban már 7 millióan. A mutatók szerint a Csiky Gergely Színház esetében ugyancsak dinamikus volt a növekedés: míg 1955-ben 60 ezer, 1956-ban 140 ezer, 1957-ben és 1958-ban már 180 ezer nézője volt az előadásoknak.⁵

Ruff Béla, a színház közönségszervezője kiemelte, hogy a város és a megye dolgozói szeretik a színházat, és sok segítséget kap például a Textilművek, az Állatforgalmi Vállalat vagy a Cukorgyár közönségszervező aktivistáitól, de a Vaskombinát, a Finommechanikai Vállalat vagy a Tejüzem dolgozói kevésbé érdeklődnek az előadások iránt.⁶ Az érdeklődés felkeltésére 1958-ban zenés műsorral látogatták meg a gyárakat, ahol a beszámlók szerint hatalmas sikert arattak a munkások szórakoztatását szolgáló, derűs melódiákkal.⁷

³ „Sarkadi Imre: *Szeptember / Kálmán Imre: Montmartre-i ibolya*”, *Somogyi Ekhó: Az Állami Csiky Gergely Színház műsorfüzete*, 1956. ápr. 14., 1.

⁴ NÉMETH Antal, „*A mosoly országa rendezéséről*”, *Somogyi Színház-Mozi: A Csiky Gergely Színház műsorfüzete*, 5. sz (1956–57): 1; *A Csongor és Tündéről* lásd NÉMETH Antal, „*A rendező elmondja*”, *Somogyi Színház-Mozi*, 1. sz. (1956–57): 4–5.

⁵ „Bródy Sándor: *A tanítónő*”, *Somogyi Színház*, 2. sz. (1959–60): 14.

⁶ „Paul Lincke: *Luna asszony*”, *Somogyi Színház*, 1959. jan. 13., 13.

⁷ „*Bástyasétány 77*”, *Somogyi Színház*, 1958. nov. 21., 7.

A bizakodó hangvételű propaganda-szövegek mellett a valóság korántsem volt ennyire kecsegtető, hiszen az eladott bérletek mennyisége és a ténylegesen színházba járó közönség létszáma jelentős eltérést mutatott. 1962-ben a budapesti színházak látogatottságát illetően már a hivatalos statisztikák is jelentős, 13 százalékos csökkenést regisztráltak. E visszaesés okát kutatta a *Népszabadság* és a *Népszava* hasábjain kibontakozó vitasorozat: a cikkekben kitértek a közönség-szervezés tökéletlenségeire, szervezetlenségére, a színes plakátok, ízléses, képes ismerető füzetek hiányára, az elégtelen híradásokra. Az egyik szerző ugyanakkor megjegyezte: „A színházi propaganda a fővárosban messze elmarad a vidéki színházaké mögött.”⁸

A budapesti színházakat érintő problémák megoldását az 1966-ban megalakult Színházi Propagandacsoport és a Színházak Központi Jegyirodája a televíziós-rádiós megjelenések szervezésével, folyóiratok és ismeretterjesztő könyvek, valamint havi műsor-naptár kiadásával segítette. De a színházak továbbra is maguk gondoskodtak az egyes előadások népszerűsítéséről, amely „jórészt kimerül a saját kirakataikba állított kosztümös képek, röpcédulák, plakátok (igen ritkán rajzos plakátok) s néhány műsorfüzet készítésében. Amire – mint a legfőbb akadályra – minden színház joggal hivatkozik, az a korlátozott anyagi lehetőség.”⁹

A vidéki színházak közül a kaposvári volt a legrosszabb helyzetben. Az 1950-es évek elején a mintegy 1300 néző befogadására tervezett színház

„egy hodályra emlékeztetett. Hatalmas, megtölthetetlen, recsegő padlózatú épít-

mény, fullasztó porfelhőivel a feudális virtus kőbe-fába szorult jelképe. Az ilyen épület még operettpremiereken is nehezen telik meg. A dunántúli város lassan hömpölygő életében a közönség távol is maradt színházától. Az épület állt magányosan ásító bejárataival, üres zsöllyéivel évtizedekig, mint egy használaton kívüli lovarda.”¹⁰

A színház igazgatói székében 1955 és 1970 között hat direktor váltotta egymást, közülük Lacina László az 1960-as évek közepére siralmas állapotokról számol be az épülettel, a lepusztult színészlakásokkal és az ekkortájt már csak(!) 800 férőhelyes nézőtér megtöltésének nehézségeivel kapcsolatban. Lacina személyesen kereste fel a helyi gyárak igazgatóit, az élmunkás brigádoknak ingyen színházjegyet vagy bérletet kínált, a város környéki települések bérletesei számára pedig autóbuzos szállítást szervezett, hogy a színházat megtöltsék.¹¹ A nézők toborzása „majdhogynem házalóügynöki módszerekkel” zajlott.¹²

Míg a fővárosban arról panaszkodtak, hogy nincsenek megfelelő anyagok, amelyek révén a közönségszervező igényes tájékoztatást tudna adni a műsorra kerülő előadásokról, a kaposvári színház műsorfüzetei továbbra is rendszeresen elérhetőek voltak az 1960-as években – bár arról, hogy a kiadványok időben a közönségszervező rendelkezésére álltak-e, nem került elő adat.

Az évtized első felében a műsorfüzetek színvonala nem volt egyöntetű: voltak évadok, amikor egészen vékonyka, pár lapnyi ismertetőt adtak csak ki, bár a formátum kre-

⁸ LENKEI Lajos, „Bővebb választékot és jobb minőséget: Hozzászólások a színház és közönsége vitához”, *Népszabadság*, 1963. márc. 29., 9.

⁹ GYÖRI Illés György, „Beszéljünk a propagandáról”, *Színház* 2, 1. sz. (1969): 29–31, 30.

¹⁰ SÁNDOR Iván, „Napló az évadról (2.)”, *Film Színház Muzsika* 22, 26. sz. (1978): 8–9, 8.

¹¹ MIHÁLYI Gábor, *A Kaposvár-jelenség* (Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, 1984), 27–38.

¹² GYÖNGYÖSI Gábor, „Közönségkutatás és műsorfüzet”, *Korunk* 26, 7. sz. (1967): 976–977, 976.

ativitása kárpótolhatott valamelyest a csekély tartalomért. A *Svejk, a második világháborúban* szóróanyaga például könyvformátumot imitált, a kiadvány karikatursztikus hangvételű illusztrációit a társulat egyik színésze, Makay Sándor készítette el. Más füzeteknél a hangsúly a képiség irányába tolódott el: a színlap, a műsornaptár és egy-egy rövid szöveges ismertető mellett a dokumentum jelentős részét az alkotókról készült fotográfiák tették ki. **(KÉP B)**

Az évtized második felében változó stratégiákat és tartalmi-formai eloszlást találunk az ismertetőkből: az egyes évadok füzetében előbb eltűntek, majd újra megjelentek a színházi adomák, egyéb színes hírek, ajánlók. Előfordult, hogy nagyobb figyelmet fordítottak az előadás ismertetésére, de továbbra is kitartóan közöltek színészportrékat, próbafotókat, ritkábban jelmez- és díszletterveket. Külső megjelenésüket tekintve változatos formátumokkal dolgoztak, bár tettek kísérletet az egységes arculat létrehozására is (egyforma, csak színeiben eltérő címlapok, tipográfia stb.). A borítók illusztrációi alkalmanként az előadás jelképességéhez igazodtak, de legtöbbször csak egyszerű feliratokkal dolgoztak. Ezekkel az adottságokkal és eszközökkel a bérlettulajdonosok számát az 1968/69-es évadban 3600 főre tudták feltornászni.¹³

*„Fordulatot várunk
a színház látogatottságában”*

Amikor a „fordulat éveként” jegyzett 1971-es esztendőben Komor István vette át a színház igazgatásának feladatát, és Zsámbéki Gábor főrendezőként színre vitte a *Sirályt*, annak „előadásain akkor még vagy 60–70 ember ült a nézőtérén. Ezek is bérletesek. Egyszer csak jött a szervezőnk, és jelentette, hogy egy ember a pénztárnál jegyet vett a *Sirályra*. Er-

re a hírré bankettet tartottunk örömmünkben. Így indultunk.”¹⁴

Az 1971/72-es évad programfüzetében az igazgatóság felvázolta elképzeléseit a „korszerű, igazságszerető, humanista” és főként *aktuális* színház tervéről, amely a remények szerint a látogatottságban is meghozza a várt fordulatot.¹⁵ Az új koncepció gyakorlati szinten azt jelentette, hogy a bemutatók számát csökkentették, s jóval kevesebb zenés előadást tűztek műsorra, viszont a gyermekelőadások színvonalának emelésére törekedtek – pontosabban nem kezelték másként, kevésbé fontosként, mint bármely más produkciót.¹⁶ A nézőtér megtöltésében eleinte tehát csak az jelenthette könnyebbséget, hogy a korábbi 800-ról 640-re sikerült csökkenteni az ülőhelyek számát. A színház vezetőinek szemlélete látszólag épp az eddig ismert (az operettet és más zenés műfajokat előnyben részesítő) nézői preferenciák ellenében hatott, és ehhez lassanként lehetett – ha lehetett – hozzászoktatni a közönséget. A nézők színházba invitálásának módszereiben is szükségessé vált az új megoldások keresése.

Molnár Gál Péter, aki több cikkében is nehezményezte a színházi propaganda hiányát hazánkban, a vidéki színházak helyzetét elemző 1972-es cikkében felróta: nem tájékoztatják a közönséget kellőképpen: „nincs műsorfüzet, ha van: díszes szereposztás mindössze”.¹⁷ Molnár Gál e megállapítását több színházi szakember megkérdőjelezte,¹⁸ Koltai Tamás pedig ráirányította a figyelmet a kaposvári példára: „az ország egyetlen szín-

¹⁴ KUN Vilmos visszaemlékezése, in uo., 226.

¹⁵ *60 éves a Csiky Gergely Színház, 1971/72-es évadismertető*, 1.

¹⁶ KOLTAI Tamás, „Az én Kaposvárom: Harminc évad, és ami utána jön”, *Színház* 36, 11. sz. (2003): 2–15, 6.

¹⁷ MOLNÁR GÁL Péter, „Vidék? Vidék!”, *Színház* 5, 11. sz. (1972): 3–5, 4–5.

¹⁸ BENKŐ Tibor, „Rádiós beszélgetés Malonyay Dezsővel a vidéki színházakról”, *Színház* 6, 3. sz. (1973): 39–41, 41.

¹³ MIHÁLYI, *A Kaposvár-jelenség...*, 232.

házában sincsenek olyan gonddal összeállított, tartalmas és szép kivitelű színházi műsorfüzetek, mint náluk.¹⁹ Természetesen a szépség relatív fogalom, óvatosan kell vele bánnunk, ahogy azt a következő eset illusztrálja: 1974-ben a Magyar Nemzet egy rövid naplóbejegyzésének szerzője két műsorfüzet felett elmélkedett a külsín-belbecs viszonyrendszeréről. Az író végül arra jutott, ha döntenie kellene, inkább a „nem szép”, de pontos tájékoztatást adó kaposvári ismertetőt választaná, mintsem a tetszetős, ámde téves információval kiadott veszprémit.²⁰

Tény, hogy míg látványos grafikus plakátok az 1970-es évek végéig ritkán készültek Kaposváron, az ezidőtájt kiadott műsorfüzetek mind tartalmukban, mind grafikai stílusukban gazdag és változatos képet mutatnak. Az 1970/71-es évad kiadványai még egyszerű, vékony fehér füzetek voltak, borítójukon csak szöveggel vagy az előadáshoz kapcsolódó képpel kiegészítve. A címlap-illusztráció lehetett díszletterv, portré, tárgyfoto stb., de jelzésértékű, hogy két magyar származású kortárs képzőművész alkotását már beemelték egy-egy borítóra: az op art művész Victor Vasarely művét az *Adáshiba*, míg Nicolas Schöffer kinetikus szobrának fotóját a *Halló, ki az? / Játék a sötétben* című egyfelvonásosok ismertetőjén reprodukálták.²¹

Az új képzőművészeti tendenciák Közép- és Kelet-Európában az alkalmazott grafika területén tudtak a leggyorsabban meghonosodni. A különféle anyagokkal és technikákkal való kísérletezés (fotómontázs, papírkivágás, fröcskölés, tipográfiai játékok stb.), az

¹⁹ KOLTAI Tamás, „A kaposvári példa, avagy Mi kell ma a közönségnek?”, *Színház* 6, 4. sz. (1973): 32–34, 34.

²⁰ (sz-i), „Napló”, *Magyar Nemzet*, 1974. ápr. 13., 4. A vizsgált kaposvári műsorfüzet a *Tarelkin halála* előadásához készült, Pauer Gyula tervezte.

²¹ William Saroyan: *Halló, ki az? / Peter Schaffer: Játék a sötétben, A kaposvári Csiky Gergely Színház műsorfüzete*, 1970/71

egy-egy médiumok kombinálása, a pop art, az op art, a konceptuális művészet, később az új szenzibilitás egyaránt beszüremkedett a plakátok és a műsorfüzetek tervezésének folyamatába. Ahogy B. Nagy Anikó fogalmaz:

„Kiszorulván a kiállítótermekből és a könyvkiadókból, a friss művészeti törekvések az alkalmazott műfajok oltalmába hátráltak. Néhány vidéki színházban a műsorfüzetek is új tartalmakkal telítődtek, kinőtték a szünetet, és a műtárgy, a publicisztika és a filológia teritóriumaira kalandoztak. [...] Az alkalmi nyomtatvány keretein túllépő, alkotás-ként helytálló műsorfüzetek a hetvenes években a szokványból kilábaló színházak környezetében készültek, az előadással együtt forralták őket.”²²

Az 1971/72-es évadtól az „előadásokkal együtt forralt” műsorfüzetek terén ugyancsak érzékelhető volt a fordulat Kaposváron: színes, figyelemfelkeltő tipográfiával és olykor a borítók teljes felületét kitöltő egyedi grafikával, fotómontázzsal készültek el az új kiadványok. Ezt fokozta az egységes megjelenés igénye, a sajátos kompozíciós felületként működő 20 x 21 cm-es formátum, amelytől azonban bátran eltértek, ha az adott darab mást igényelt. A füzetek szerkesztői feladatait főként dramaturgok, segédrendező, mint Litvai Nelli, Saád Katalin, Pányoki László, olykor színészek (Csorba István, Milán Endre) látták el, majd 1978–1983 között Havas Fanny összeállításában jelentek meg. A grafikus plakátok és a műsorfüzetek képi világáért 1978-ig leggyakrabban a díszlet- és/vagy jelmeztervező felelt, de a készítőik névsorában más társulati tagok és helyi képzőművészek egyaránt szerepelnek. **(KÉP C)**

Az 1971/72-es évadban mindössze két előadást reklámoztak grafikus plakáttal. Az

²² B. NAGY Anikó, „Színházi műsorfüzetek a múlt évadban (és azelőtt)”, *Budapesti Könyvszemle* 3, 4. sz. (1991): 511–515, 512.

egyik a *Pompás Gedeon*, melynek kiadványait Nagy Sándor, az előadás díszlettervezője jegyzi. A plakát és a műsorfüzet borítója egyaránt egy bajuszos, kissé karikatúraszerű figurára épít: a stilizált fej karaktere azt a könnyed rajzi világot idézi, amely a napilapok, vicclapok hasábjain vert gyökeret hazánkban. Az évad másik grafikus plakátja jelentősen eltér ettől a stílustól: Honty Márta a *Szent György és a sárkány* plakátján, műsorfüzet-borítóján és lapjain elmosódott fotórészletek, felismerhetetlenné redukált organikus formák ismétlődő, tükröződő ritmusával teremtett sejtelmes hangulatot.

Honty Márta (1940–2004) főként gobelinjeiről, zománcműveiről ismert kaposvári képző- és iparművész volt. Munkáin visszaköszönt a népművészeti motívumok ismerete és szeretete, de ezek nem a népi kultúra halvány utánérzéseiként, hanem aktualizált, érvényes formakincsként születtek újra feldolgozásain. Művészetének állandó kiindulópontja és médiuma volt a grafika, aprólékos ceruza- vagy tusrajzain általában finom és sűrű vonalvezetés érvényesült.²³ Bár akadt az évadban olyan műsorfüzet, amelyen a fent említett, fotómontázs jellegű komponálásmódot választotta (*Koldusopera*), legtöbb tervezésének a vonalrajz képezte az alapját.

A *Sirályhoz* készült borító absztrakt rajzán az íves vonalvezetésből formálódó minta egyszerre nyitott és zárt, a sűrű szövésű vonalháló egyszerre hat kifelé és befelé, szimultán sugall mozgást és rögzítettséget, miközben különböző síkokat és térbeli viszonylatokat egyesít. Más tervezéseinek kevésbé absztrakt elemekkel dolgozott: a *Cigányprímás* nyitólapján a hegedű és a nép-

²³ Itt jegyezzük meg, hogy Kaposváron képzőművészként sem volt könnyű talpon maradni, így Honty Márta iparművész végzettsége ellenére gyakran vállalt különféle alkalmazott grafikai munkákat a megélhetésért. MENYHÁRT László, „A néphagyomány vonzásában: Beszélgetés Honty Mártával”, *Művészet* 25, 4. sz. (1984): 28–33.

művészet stilizált virágmotívumai szerveződnek aszimmetrikus mintába, míg a *Viktória* feliratot csipkeszerűen áttört, dekoratív ornamentika öleli körbe a nagyoperett kihajtható ismertetőjén. A *gyertyaöntő* borítóján Giordano Bruno 16. századi darabjának miliójét a reneszánsz építészeti elemek és a korabeli öltözékbe bújtatott figurák montázszerű megkomponálásával teremti meg. **(KÉP D)**

A következő évadban új művész vette át a színházi kiadványok grafikai tervezését.²⁴ Pauer Gyula 1973-ban a rendező Kertész (Kornis) Mihály meghívására, a *Hókirálynő* díszlettervezői feladatai miatt érkezett Kaposvárra, és vált a Csiky Gergely Színház meghatározó tagjává. Pauer személyében egy igazi neoavantgárd képzőművésszel (és jelenséggel) gazdagodott a társulat, aki a visszaemlékezések szerint²⁵ grandiózus látványterveivel erőteljes hatást gyakorolt a rendezői koncepciók alakulására is: „A kaposvári színház arculatának kialakításában Pauernek, pontosabban az általa képviselt képzőművészeti és színházi kísérletnek és eredményeknek jelentős szerep jutott”.²⁶ Pauer borítótervei számos alkalommal utaltak a színpadkép elemeire, mivel – újfent idézhetjük – lényegében együtt forralódtak vele. Egy-egy kiadvány azonban saját jogán is ön-

²⁴ Pauer Gyula legtöbb műsorfüzet-tervezése az 1972/73-as és az 1973/74-es évadban készült, később főként azoknak az előadásoknak az ismertetőit illusztrálta, amelyeknek ő volt a díszlet- és jelmeztervezője.

²⁵ ANTAL István, „Színház- és filmrendezők Pauer Gyuláról: Kornis Mihály, Zsámbéki Gábor, Babarczy László, Ascher Tamás, Ács János, Gothár Péter, Fehér György: A beszélgetéseket készítette és lejegyezte Antal István (1997)”, in *Pauer*, szerk. SZŐKE Annamária és BEKE László, 339–362 (Budapest: MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005).

²⁶ SAÁD Katalin, „A képzőművészet titkos jelenléte: Pauer Gyula színpadképeiről”, *Színház* 8, 5. sz. (1975): 30–34, 30.

álló, érvényes műalkotásnak tekinthető, hiszen a művész a műsorfüzetek világában épp oly virtuóz tervezőnek mutatkozott, mint a színpadi látvány megalkotásában.

Honty Márta finom, aprólékos grafikáival ellentétben Pauer Gyula rajzstílusa vérbő, energikus és nagyvonalú volt, számos tervezésén uralkodó elemként használta. Ez a dús, szemet próbáló sűrűségű grafika jelent meg például a *Pacsirta* piros-fehér-zöldben pompázó borítóján vagy *A szabin nők elrablása* címlapjának (kezek, lábak, fejek, házak alkotta) szertelen vonalhálózatában. A hagyományosabb karikatúrák jellegzetességei érvényesültek *A gerolsteini hercegnő* vagy a *Tűzijáték* borítóin, a *Királyi kegy avagy a színesszé lett katona* gyermekelőadásához pedig egy színezőt nyomtattak a szereplőket játékosan karikírozó paueri rajzok nyomán.

A kutya testamentuma címlapján és plakátján – egy kézen álló, pallón egyensúlyozó bohóc képében – a cirkuszi mutatványosok világa köszönt vissza. A művész a borítón harsány narancssárga alapon vékony fekete vonalrajzzal dolgozott, míg a plakáton a médium sajátosságait szem előtt tartva színgazdag, nagy és minimalizált formákkal gondoskodott az utcai figyelemfelkeltésről. *A Tartuffe* címlapján is meghatározó kompozíciós eszköz a mindent betöltő vonal, de itt a figurák helyett egy piros alapon fehér, dekoratív ornamentumok árad szét a felületen. A mintát ugyanakkor ügyetlennek tetsző, ceruzával odafirkált vonások tarkítják, mintha a művész letisztázatlanul hagyta volna alkotását. **(KÉP E)**

A realiztikus rajzművészet gyakorlata, ahogy a fenti példákön láthattuk, nem jellemezte a művész stílusát, de amennyiben a téma megkövetelte, „ment neki a szocreál is.”²⁷ Az *Állami áruház* látványterveivel ugyanis az ötvenes évek kedélyes, ám fals világát kellett reprodukálnia, amelyhez az előadás rendezőjével, Ascher Tamással a Filmarchívum korabeli mozgóképeiből inspirálódtak.

Ezt a képi világot elevenítette fel az *Állami áruház* borítóján, megőrizve a korszak szocialista realizmusának ízét az éneklő nők ceruzarajzos ábrázolásában. A műsorfüzetet Ascher Tamás szerkesztette a *Belkereskedelem*, az *Állami Áruházak Híradója* és a *Divatújság* című hírlapokból származó eredeti dokumentumokból.

Pauer borítóterveinek másik csoportján fotóalapú kompozíciók kaptak helyet: a *Mesél a bécsi erdőn* tornadressesz fiatal férfiakat látunk furcsa mozgásformációkban, az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* címlapján egy ló negatív, raszterpontokból építkező képe a fő motívum. *A kaukázusi krétakör* valóban megrajzolt körének középpontjában egy földdarabon látható talpnyomattal illusztrál. Az *Ivanov* műsorfüzetén az előadáshoz készített makett fotója látható, a látványterv maszatosságával és a fénykép fekete-fehér kontrasztosságával egyszerre dolgozik. Egy metszetreprodukció és egy fotórészlet különleges házasságából született a *Troilus és Cressida* címlapja: Shakespeare portréját rohamsisakkal egészítette ki – a koncentrált képi játékot még az előadás címével vagy a színház nevével sem „zavarta meg”.

Pauer Gyula autonóm művészetének egyik központi eleme volt a pseudo-elmélet, azaz a valóság és a hamisság/látszat közti határvonalak feltérképezése, az illúzió felmutatása. Az ezzel való kísérletezés a kezdetektől épp úgy átítatta színpadi látványtervezéseit, megjelent a nyomtatványokon, ahogy aztán a színházi világ megismerése visszahatott képzőművészeti tevékenységére.²⁸ A képzőművészeti munkáin már sokszor próbált gyűrt papír finom látszat-plaszticitásával, domborműszerű pseudo-felületével dolgozott *A műveltség netovábbja* műsorfüzetén, az *Ivanov* plakátján, a *Csillag a máglyán* és az *Élnek, mint a disznók* kiadványain. Talán ez utóbbin válik iga-

²⁷ ASCHER Tamás Pauer Gyuláról lásd ANTAL, „Színház- és filmrendezők...”, 355.

²⁸ SZŐKE Annamária, „Színháziasított valóság: Pseudoelőadások, pathosformelek és a Maya, 1978–1981 (2002–2005)”, in *Pauer...*, 167–168.

zán érzékletessé a kiinduló ötlet: az összekoszolt, gyúrt felület poétikus, szürke tónusokban bontakozik ki a sima alapból. **(KÉP F)**

Az 1974/75-ös évad műsorfüzetein Pauer Gyula mellett már más tervezők nevével is találkozunk. Háy Ágnes grafikus, animációs filmrendező *A három testőr*, valamint *A konyha* című előadásokhoz tervezett díszletet és jelmez, borítótervein a színes felületeket megbontó fehér foltokkal való játék ismétlődik. Csóvári Lenke, az *Úrhatnám polgár* műsorfüzetének lila-zöld ruhás, erősen absztrahált nőalakjához vélhetőleg saját jelmezterveinek harsány, geometrikus mintázatait vette alapul. Gáspár András díszlettervező szintén készített címlapokat: *A szabadság első napja* műsorfüzetén rusztikus, aranyló barna színével mégis lírai hatást keltő zsákvázon mintázat terpeszkedik, széleit finom festéknyomok fogják keretbe. **(KÉP G)**

Keserü Ilona személyes alkotói gyakorlataból merített, amikor a *Diákszerelem* borítójára egy íves, rózsaszín és narancssárga színekre hangolt motívumot választott. Keserü a hatvanas évektől használta ezt a sajátosan hullámzó formát alkotásain, amelyhez a balatonudvari temető különleges, szív alakú sírkövei szolgáltak ihlető forrásként. Keserü Ilona művészetéből más borítókon is kapunk némi ízelítőt: az *Őrület vagy más – avagy Mi történt a fórumon* címlapján az előadáshoz komponált látványtervét, az *Erdő* címdalán pedig az egyik általa tervezett, hajlított vasból és dróthálóból formált bokor fényképét reprodukálták.

Érmezei Zoltán (1955–1991) konceptuális művész, az 1970-es években színházi díszlettervezőnek készült, így került kapcsolatba Pauer Gyulával és a Csiky Gergely Színházzal:²⁹ itteni tevékenységének nyomait néhány műsorfüzet őrzi. *A Liliomfi* ismertetője első pillantásra egy vörös alapon aranyszínű tipográfiával és grafikával díszített, dekora-

tív füzet hatását kelti, majd lassan kihajtogatva a lapokat, a 19. századi színházi világhoz kapcsolódó szövegek (Déryné, Petőfi stb.) olvashatók. Megfordítva az immár teljesen kihajtogatott lapot, az előadás szereplőinek csoportképét pillanthatjuk meg: a színészek kortárs öltözékben a színház málló vakolatú fala előtt demonstrálják a hazai színházi aktuális helyzetét. **(KÉP H)**

Itt jegyezzük meg, hogy a fordulat évétől kezdve a műsorfüzetek fotóreprodukcióinak elkészítésében több tehetséges alkotó vett részt. Jeney István, a társulat színésze például számos ismertetőhöz készített fényképeket, fotói közül kiemelendő Schaár Erzsébet szobráról készített lírai sorozata, amely a *Cyrano de Bergerac* műsorfüzetének belső lapjain kapott helyet. Rajta kívül Donáth Péter, Lukáts Andor, Koltai Róbert, később Gothár Péter neve is feltűnik az ismertető fotóanyagát jegyzők sorában a hivatásos fényképészek (Fábián József, Simara László) mellett.

A fentiek összegzéséül megállapíthatjuk, hogy 1971–78 között az előadások ismertetőfüzeteinek vizuális megjelenése szakavatott képzőművészek (és képalkotó tehetséggel megáldott színművészek) kezében nyugodott. Mindezzel nem ejtettünk szót a műsorfüzetek tartalmi változásairól, amely az igényes grafikai tervezés mellett a színház vezetésének szemléletét és a közönséghez való viszonyulását egyaránt tükrözte.

Az egyik legfontosabb változásnak azt tekinthetjük, hogy a rendezői értelmezések kikoptak a szövegek közül. A néző (olvasó) így sem maradt segítség nélkül, de a tájékozódásban már nem az explicit direktori koncepciók vezették: a szövegek az értelmezés inspirációit és kontextusát mutatták fel.³⁰ A

²⁹ BEKE László, *VisszaElőretétekintés: Érmezei Zoltán életmű-kiállítása* (Budapest: Ludwig Museum, 2016).

³⁰ Ennek háttérében talán Zsámbéki Gábor rendezői hitvallását sejthetjük, aki igyekezett elfogulatlanul teret nyitni az ellentétes álláspontoknak is. Célja, „önálló gondolkodásra készíteni a nézőt, akinek a megfelelő következtetéseket magának kell leszűrnie a

Piros bugyelláris műsorfüzetében például találunk egy Kosztolányi-szöveget, amely a források szerint Szőke István rendezésének egyik kulcsát jelentette.³¹ A többi írás a segédrendező, Saád Katalin gyűjtése nyomán került mellé, aki egy katartikus próbát követően azt kezdte el kutatni, hogy mi, magyarok miként viszonyulunk a cigányzenéhez. Ezen az emlékezetes próbán Bregyán Péter annyira küszködött az egyik nóta eléneklésével, hogy tehetetlenségében pusztá kézzel szétroppantott egy poharat. E pillanat elementáris ereje motiválta a segédrendezőt, hogy az ismertetőben a zene, a népszínmű és a nemzeti identitás összefonódását, tehát ezt az elemi érintettséget próbálja meg feltárni.³²

A színészek bemutatása, egyéni szerepértelmezése ugyancsak eltűnt a hetvenes évek ismertetőiből. A portréfotók mennyisége megcsappant, bár ha közöltek fényképeket, azt játékosan, kreatívan tették, például régi fotóalbumokat idézve keretezték be az arc képeket (*Rokonok*). Próbafotókkal is jóval ritkábban találkozunk. Emellett elmaradtak a színes hírek, a színház és az ott dolgozók „titkos” életének feltárása – minden a darab (és nem elsősorban az aktuális kaposvári színrevitel!) megismertetésére irányult. Ezt a tájékoztatást színházelméleti és -történeti források (Efrosz, Brook, Brecht, Sztanyiszlavszkij, Jan Kott stb.), történelmi események, levelezések, életrajzi adatok, versek, novellák, dalszövegek, naplórészletek, idézetek, kultúrtörténeti érdekességek, régi újságcikkek, filozófiai értekezések, népszokások, nemzetközi kritikák, tanulmányok közlése segítette.

Arról, hogy időközben – kiváló műsorfüzetek ide vagy oda – miként alakult a színház

látottakból.” MIHÁLYI, *A Kaposvár-jelenség...*, 276.

³¹ ASCHER Tamás visszaemlékezése. Uo., 408.

³² SAÁD Katalin, „Személyes vallomás helyett: Szőke Istvánnal Saád Katalin beszélget”, *Színház* 12, 5. sz. (1979): 25–32, 30–31.

látogatottsága, néhány forrást idézhetünk. „Jöjjön el a közönség, ez a legfontosabb!” – biztatta még az 1972/73-as évad kezdetén Komor István a közönségszervezőket, akiknek igényeit a színház igazgatósága „eddig is messzemenően támogatta” a közös cél érdekében. Komor a jegyeladási mutatók csinosíthatása helyett a színház és közönség közötti valódi kapcsolat létrehozását ösztönözte.³³

Bár a statisztika szerint 1973-ban az országban mintegy 5 688 000 színházjegyet adtak el,³⁴ Kaposváron előfordult, hogy nézők hiányában elmaradt az előadás (*Homburg hercege*).³⁵ Miközben a fővárosból egyre többen érkeztek a kaposvári előadások miatt, a városban – ahogy az egy 1973-as anketon szóba került – még mindig akadt néhány „megmozdíthatatlan terület”, furcsa módon épp a pedagógusokat és a megyei kórház dolgozóit volt problémás a színházba csábítani.³⁶ Tegyük hozzá, hogy mindeközben a fiatal főiskolásokból egy olyan, nehéz műfajokat kedvelő és értő közönségréteg verbuválódott, amelynek tagjai már operettet nem kívántak látni. A bérlettulajdonosok száma mindazonáltal az előző évad óta 30 százalékkal

³³ (rg), „Várják a közönséget”, *Somogyi Néplap*, 1972. aug. 24., 6.

³⁴ FÖLDES Anna, „Utazzunk színházba!”, *Nők Lapja*, 1974. nov. 16.

³⁵ MIHÁLYI, *A Kaposvár-jelenség...*, 235.

³⁶ 1973 májusában, amikor Kaposvár centenáriumát ünnepelték, színházi hónapot rendeztek meghívott vendéglőadásokkal. A programot anketok kísérték, ezeken számos, színházi működéssel kapcsolatos problémát megvitattak. MÉSZÁROS Tamás műsora, *Kaposvári színházi hetek*, 1973.V.27., URH 8.30 (Rádióműsor gépelt átirata, Csiky Gergely Színház Archívuma, *Színház és közönség-dosszié*)

emelkedett, így 1975-ben már 8000 bérletes nézőt fogadhatott a kaposvári teátrum.³⁷

A műsorfüzetek szerkesztőjeként és segédrendezőként már említett Saád Katalin 1975 őszén érdekes kísérletbe fogott a közönségszervező munkatársakkal. A bérletezési időszakban értelmiségi családokat, iskolákat, üzemeket és hivatalokat látogattak meg, hogy a városi és megyei közönség összetételét, igényeit feltérképezzék. A tapasztalatokat a *Színház* című folyóiratban *A közönség felfedezése – Riportúton Kaposvárott és környékén* címmel tették közzé. Eszerint a kórház és némelyik iskola továbbra is megmozdíthatatlan terület maradt. Saád Katalin cikkéből még egy passzus idekívánkozik, amely szűkebb témánk, a reklámanyagok helyi hatásmechanizmusaiával kapcsolatos tényezőre világít rá:

„Hamarosan felfigyeltünk egy apró, figyelmen kívül mégsem hagyható jelenségre: hogy szembetalálkoztunk vagy sem az illető épületben színházunk plakátjával – előre jelezte a fogadtatás hőfokát. A *kórház* valamennyi osztályának minden bemutatóról küld egy-egy plakátot a jegyiroda, mégsem látható belőle sehol egy darab sem. A *Magyei Könyvtárban* viszont a földszinten is, az emeleten is a plakát az első, amit megpillant a belépő. Ha meggondoljuk, hogy naponta mintegy ötszázan látogatják a könyvtárat, nem csekély propaganda.”³⁸

A közönség megszólításának, a figyelem felkeltésének tehát másféle akadályai is voltak, a színház látogatottsága azonban továbbra is felfelé ívelt: „a bemutatók számának csök-

kenése ellenére is növekedett a közönségbázis: a színház az ezer lakosra jutó előadások és látogatók számát tekintve országosan az első helyen áll. Az 1976–77-ben a korábbi 141 000-ról 161 400-ra nőtt a nézők száma.”³⁹

Az újabb fordulat: 1978

A kaposvári Csiky Gergely Színház életében a következő nagy fordulatot az 1978-as esztendő hozta meg: Zsámbéki Gábor és Ascher Tamás a budapesti Nemzeti Színházhoz szerződött, és a kaposvári társulat számos tagja velük tartott: a színház vezetését Babarczy László vitte tovább.⁴⁰ Sokan aggódtak a „törés” miatt, de az igazgató egy interjúban azt nyilatkozta, hogy a felkavaró híreknek köszönhetően „meg is nőtt a színház iránti érdeklődés, mert sokan, akik eddig közömbösek voltak, most felfigyeltek, mi is történik.”⁴¹ Egy másik beszámolóban pedig tovább

³⁹ VERSEGI György, „Felügyeleti vizsgálat Somogy megyében”, *Népművelés* 25, 8. sz. (1978): 10–11, 11.

⁴⁰ „Zsámbéki Gábort követve 1978 őszén a Nemzeti Színházba távozott Ascher Tamás rendező, Pauer Gyula díszlettervező, Litvai Nelli dramaturg és öt színész: Helyei László, Koltai Róbert, Molnár Piroska, Pogány Judit és Vajda László. Ugyancsak megvált a színházról az 1977–78-as évad végén Szőke István rendező és még kilenc színész: Agárdi László, Basilides Barna, Bregyán Péter, Hunyadkürti István, Flórián Antal, Jeney István, Mihályi Győző, Simon Géza és Velez Olívia. [...] A következő évad végén a régi gárdának még két vezető színésze hagyta el a színházat: Réti Erika és Kiss Jenő.” MIHÁLYI, *A Kaposvár-jelenség...*, 253.

⁴¹ TAKÁCS István, „Tanulmányokról és teendőkről: Beszélgetés a kaposvári, a kecskeméti és a szolnoki színház vezetőivel”, *Színház* 12, 8. sz. (1978): 38–44, 39.

³⁷ M.A., „Egyensúly – egy lépés előnyel: A színház törekvéseiről a népfrentbizottság ülésén”, *Somogyi Néplap*, 1975. okt. 31., 1.

³⁸ SAÁD Katalin, „A közönség felfedezése: Riportúton Kaposvárott és környékén”, *Színház* 8, 10. sz. (1975): 17–22, 18.

emelkedő nézőszámokról (110 000 fő!) olvashatunk.⁴²

Talán nem véletlen, hogy a színházi kiadványok karakterében ismét változások mutatkoztak: 1978-tól ugyanis valamivel több lett a grafikus plakát, a műsorfüzetek pedig – az új szerkesztő, Havas Fanny látásmódjának köszönhetően – „máshogy” lettek virtuózak: „A nagy Havas Fanny-korszakot 1978-tól számítjuk Kaposvárott. Az ő szerkesztésében a műsorfüzetek megteltek pazar ötletekkel, humorral, bájjal, és kibújtak a bőrből. A nemzedék még pár évig virgonc kedvében volt. A formátumot és a grafikát csak a nyomda tartotta féken.”⁴³

Ebben a periódusban tehát nem az egyedi tervezésű borítókat – mivel a címlapokon többnyire „kész” képek reprodukcióit találjuk –, hanem főként a formai ötletgazdagságot emelhetjük ki. A lapméretek közül leggyakrabban az A4-es és A5-ös álló, olykor fekvő formátumot használták. Ezek az ízlésesen megkomponált füzetek a korábban megszokott formai és tartalmi színvonal méltó örökösei, az ismeretek széles tárházát felvonultató, izgalmas képanyaggal illusztrált kiadványok maradtak.

A *Sir Gawain és a Zöld lovag* „képeskönyve” például feltűnő kék-piros lapszínekkel és késő középkori kézirat-illusztrációkkal nyugtázta le a gyermekeket, miközben a *Melegház* ismertetőjének szövegeihez elmebeteg szürreális rajzait társította a szerkesztő. A *Kegyenc* füzetében a klasszikus művészet emlékei, antik római császárszobrok és aranypénzek díszlenek a szövegek közt, a *Chicago* kiadványában pedig a modern világ birodalomépítői (sztárok, gengszterek) autóbilok, felhőkarcolók és elhalálozott bandagok képeivel. A *Királyasszony lovagja* tájékoztatójában az aranyló brokátminták barokk portrérészletekkel elegyednek, míg A

Werthert már megírták kiadványa az orosz plakátkultúrából nyújt némi ízelítőt.

A gótikus szárnyasoltárok triptichon-elrendezését hasznosította az *Átváltozások* műsorfüzete, amelynek kétfelé nyitható lapjain Hieronymus Bosch alkotásainak bizarr részleteit találjuk, míg a szövegek – Lope de Vegától József Attilán és Baudelaire-en át Spinozáig, Aronsonig – ugyancsak nagy ívet fognak át. A társulatról készült fényképsorozat került a *Halmi*, az *Esküvő*, illetve a *Szegény Dániel* előadásaihoz készített leporellókra: ezek a fotószekvenciák frissek, egyszerre artisztikus, mégis spontán lenyomatai a színpadi (és színpadon kívüli) játéknak. A sort még hosszan folytathatnánk, ha a kép és szöveg összhangját, vagy a válogatás szerzőjeágazó merítését szeretnénk jellemezni.

Az igazán meglepő ötleteket azokon a műsorfüzeteken találjuk, amelyek a tartalmi sokszínűség mellé némi (szó szerinti) bontogatásra, hajtogatásra és vagdosásra ösztönözték a közönség tagjait. Ez a legegyszerűbb esetben lehetett egy műsorfüzet méretre összetűrt plakát, amelyet kihajtva egyik oldalán egész oldalas fotó/illusztráció kapott helyet, míg a másik oldalán a szokásos módon informált (*Kabaré*, *Berzsián és Dideki*).

Néhány ismertető a postai küldemények típusaival kezdett játékba: A *revizor* tájékoztatóját egy borítékból vehette ki a néző, a *Két úr szolgájához* pedig egy kis tasak készült képeslap méretű lapokkal, amelyeken Goldoni visszaemlékezéseit olvashatta, és a commedia dell'arte karaktertípusait ismerhette meg a közönség. „Igazi” képeslapot is küldhetett a színházrajongó néző, méghozzá Turgyenév leveleiből válogatott szavakkal, ha az *Egy hónap falun* ismertetőjéből a perforáció mentén kiemelte a portrékkal és impresszionista festményekkel dekorált lapokat.

Az *Augusztusi vasárnap* előadásképei arról tanúskodnak, hogy a színpadon megannyi lampiont függesztettek fel a játék során: ez adhatta az ötletet a szerkesztőnek, hogy a produkcióhoz készített tájékoztató – némi

⁴² GARAI Tamás, „Kaposvár színháza: 110 ezer nézőnek játszik a fiatalok társulata”, *Hétfői Hírek* 23, 8. sz. (1979): 4.

⁴³ B. NAGY, „Színházi...”, 512.

vagdosás és ragasztás után – maga is lampionná lényegülhessen át. Végül a „nagy Havas Fanny-korszak” talán legmeglepőbb darabja, a *Candide* kiadványa kívánkozik az említendő sorába. A *Candide* ismertetője méreteiben is felülmúlja az eddigieket, formátuma ugyanis az egykori bakelit nagylemezek léptékét imitálja: „dupla albumról” van szó, a kívül-belül gazdagon illusztrált borító ugyanis mindkét tasakjában körformába tipografált szövegekkel bolondítja el a nézőket. (KÉP I, J, K)

A hetvenes évek végén a grafikus plakátok száma (egy rövid időre) megnőtt Kaposváron: a korábban csak tipográfiai variációkkal és eltérő színvilággal megoldott szöveges plakátok mellé felzárkóztak a látványosabb vizuális elemekkel dolgozó megoldások is. Az igényes grafikus plakátok egyébiránt nemcsak Kaposvárról hiányoztak: a műfaj feltámasztására 1976-ban nyolc grafikus tett kísérletet, amikor *Plakátok szünetben* címmel a Madách Színházban állították ki színházi plakátterveiket. A kiállításához készült leporelló szövegei mind a jó színházi plakát ismérveiről (figyelemfelkeltő, gondolkodtató, korszerű, szellemesen ízléses stb.), funkciójáról (a legpopulárisabb meghívó) és társadalmi érdeket szolgáló (népművelő és ízlésnevelő) szerepéről értekeztek.⁴⁴ A jó színházi plakát – mondják –, ha lenne: „Ösztönöznél vagy vitára ingerelnél a járókelőt. Nemcsak a címet és a szereposztást közölnél. Hirdetményből látványos hírveréssé válna. Kivinnél a játék legfontosabb elemeit az utcára, s jólőre nézővé avatnád az eddig közömbös szemlélőt. Felvillantánád a színház színeit a szürke házfalakon. Fontos kordokumentuma lehetne az évad kiemelkedő produkcióinak. Az »elitkultúra« színházát a tömegkultúra részesévé tennél. A leginkább ráéhe-

⁴⁴ KEMÉNY György, SZABÓ Ervin, KAZIMIR Károly, FEKETE Judit és NEMESSURI Zoltán, *Plakátok szünetben: Nyolc grafikus színházi plakátterveinek kiállítása*, kiállítási vezető (Budapest: Madách Színház, 1976).

zőknek adna ízelítőt — színből és játékból.”⁴⁵ (KÉP L)

A kaposvári plakátok sok esetben a műsorfüzetek címlapjainak nagyra nőtt (hol iker-, hol legfeljebb mostoha)testvéreiként kerültek az utcára. Amit azonban fontos megjegyezni: ahogy a műsorfüzetek nem emelték ki és helyezték előtérbe a színészek személyét, úgy a plakátok sem a színészek arcával akarták „eladni” az előadást. Ha mégis megmutatták a szereplőket a hirdetményeken (*Halmi, Kabaré, Az eltört korsó, Szegény Daniél*), azt többnyire csoportkép vagy fotószekvencia formájában, művészi átírásban tették.

A jó plakát ismérvei közt a legfontosabbat, a valódi figyelemfelkeltés feladatát a *Kabaré* lila-sárga komplementere, a *Szentivánéji álmom* hívogató zöldje színeiben látszólag teljesítette. Formai tekintetben a *Marica grófnő* plakátja okozhatott némi meglepetést, amelyen a rózsaszín raszterpontokból kirajzolódó, táncoló pár tagjait fejjel lefelé reprodukálták. Az *Esküvő* plakátján – a nézőt felkészítendő – James Ensor *Intrika* (1890) című festményének groteszk figurái vonultak fel, a *melegházat* hirdető poszter nagy sárga felületére pedig egy ujjlenyomatokból mintázott figura került. Ezután sok évre, évadra eltűnnek még ezek a kísérletek is, a grafikus plakátok száma csak 1988 táján szaporodik fel újra – de ennek a témakörnek a kibontása már túlmutat jelen kereteinken.

Kaposváron – nosztalgikus, régimódi város – még ma is akad egy-két hirdetőoszlop, amin színházi plakátokat, havi műsorprogramot láthat a járókelő. A digitális technológiák térhódításával azonban a színházi kiadványok hagyományos formái kezdenek eltűnni, miközben új típusok és módszerek születnek, hogy a színház üzeneteit tolmácsolják a közönség felé. A 21. század multimediális kommunikációjában a hangsúlyok is folyamatosan áthelyeződnek: jelenleg a színházi hirdetmények kompozíciós alapel-

⁴⁵ NEMESSURI, *Plakátok...*, [o. n.].

veit főként a telekommunikációs eszközök kijelzőinek formátumai határozzák meg. A jelenkor színházi grafikusának ugyanakkor a színházak homlokzatára függesztett, több méteres molinókon egyaránt működőképes vizuális jelrendszer létrehozásán kell fáradoznia – miközben a grafikai tervezés és a színrevitel folyamata aligha szervesül oly mértékben, mint egykor. (Lásd: „együtt forralódás”. Saád Katalin sem véletlenül fogalmazott így: a „kaposvári színházban létezni maximális hőfokú életforma” volt.⁴⁶)

A Kaposvár-jelenség egykori kibontakozásához a valódi műhelymunka-szemlélet, a közös célért, az *aktuális* színház létrehozásáért tett minden lépés – mindenki lépése – hozzájárulhatott, és ebben a kiadványok szerkesztőit és tervezőit sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Bár e nyomtatványok nézőszámot növelő hatásait konkrét bizonyítékokkal, számadatokkal aligha tudom alátámasztani, talán nem kevés tanulság annak a nívónak a hangsúlyozása sem, amit ezek a kiadványok képviselnek. A magas minőség, a gondos szerkesztettség, a jelenségeket mélységben feltáró informatív tartalom és a kreatív forma egysége tökéletesen egybecseng a Csiky Gergely Színház korabeli irányelveivel, azzal a szemlélettel, amely a legkomolyabb játékossággal viszonyult a színházi munka minden mozzanatához.

Bibliográfia

(rg). „Várják a közönséget”. *Somogyi Néplap*, 1972. aug. 24., 6.
 (sz–i). „Napló”. *Magyar Nemzet*, 1974. ápr. 13., 4.
 „Bástyasétány 77”. *Somogyi Színház*, 1958. nov. 21., 7.
 „Bródy Sándor: A tanítónő”. *Somogyi Színház*, 1959–60. 2. sz., 14.
 „Paul Lincke: Luna asszony”. *Somogyi Színház*, 1959. jan. 13., 13.

⁴⁶ SAAD Katalin, „Önszócikk”, *Napút* 28, 9. sz. (2016): 105–106, 105.

„Sarkadi Imre: *Szeptember / Kálmán Imre: Montmartre-i ibolya*”. *Somogyi Ekhó: Az Állami Csiky Gergely Színház műsorfüzete*, 1956. ápr. 14., 1.

„William Saroyan: *Halló, ki az? / Peter Schaffer: Játék a sötétben*”. *A kaposvári Csiky Gergely Színház műsorfüzete*, 1970/71. 60 éves a Csiky Gergely Színház. 1971/72-es évadismertető, 1.

ANTAL István. „Színház- és filmrendezők Pauer Gyuláról: Kornis Mihály, Zsámbéki Gábor, Babarczy László, Ascher Tamás, Ács János, Gothár Péter, Fehér György: A beszélgetéseket készítette és lejegyezte Antal István (1997)”. In Pauer, szerkesztette SZŐKE Annamária és BEKE László, 339–362. Budapest: MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005.

B. NAGY Anikó. „Színházi műsorfüzetek a múlt évadban (és azelőtt)”. *Budapesti Könyvszemle* 3, 4. sz. (1991): 511–515.

BEKE László. *VisszaElőretétekintés: Érmezei Zoltán életmű-kiállítása*. Budapest: Ludwig Museum, 2016.

BENKŐ Tibor. „Rádiós beszélgetés Malonyay Dezsővel a vidéki színházokról”. *Színház* 6, 3. sz. (1973): 39–41.

CARLSON, Marvin. „A színház közönsége és az előadás olvasása”. Fordította IMRE Zoltán. *Theatron* 7, 1–2. sz. (2008): 17–26.

DÁRDAI Zsuzsa. „Kulisszatitkok: Beszélgetés Pauer Gyulával”. *Mozgó Világ* 13, 8. sz. (1987): 108–121.

FÖLDES Anna. „Utazzunk színházba!”. *Nők Lapja*, 1974. nov. 16.

GARAI Tamás. „Kaposvár színháza: 110 ezer nézőnek játszik a fiatalok társulata”. *Hétfői Hírek* 23, 8. sz. (1979): 4.

GYÖNGYÖSI Gábor. „Közönségkutatás és műsorfüzet”. *Korunk* 26, 7. sz. (1967): 976–977.

GYÖRI Illés György. „Beszéljünk a propagandáról”. *Színház* 2, 1. sz. (1969): 29–31.

KEMÉNY György, SZABÓ Ervin, KAZIMIR Károly, FEKETE Judit és NEMESSURI Zoltán. *Plakátok szünetben: Nyolc grafikus színházi plakátterveinek kiállítása*. Kiállítási vezető. Budapest: Madách Színház, 1976.

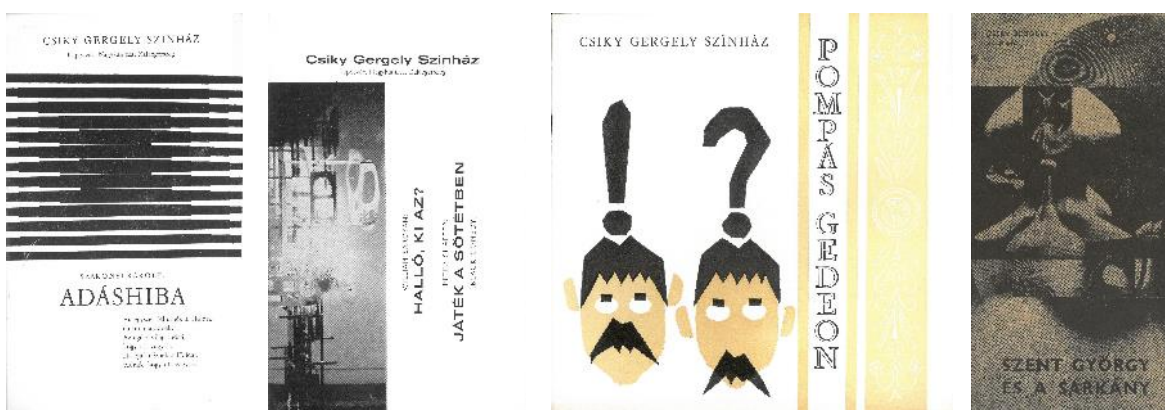
- KOLTAI Tamás. „A kaposvári példa, avagy Mi kell ma a közönségnek?”. *Színház* 6, 4. sz. (1973): 32–34.
- KOLTAI Tamás. „Az én Kaposvárom: Harminc évad, és ami utána jön”. *Színház* 36, 11. sz. (2003): 2–15.
- LENKEI Lajos. „Bővebb választékot és jobb minőséget: Hozzászólások a színház és közönsége vitához”. *Népszabadság*, 1963. márc. 29., 9.
- M.A. „Egyensúly – egy lépés előnyel: A színház törekvéseiről a népfrontbizottság ülésén”. *Somogyi Néplap*, 1975. okt. 31., 1.
- MENYHÁRT László. „A néphagyomány vonzásában: Beszélgetés Honty Mártával”. *Művészet* 25, 4. sz. (1984): 28–33.
- MÉSZÁROS Tamás műsora. „Kaposvári színházi hetek” 1973.V.27., URH 8.30 (Rádióműsor gépelt átirata, Csiky Gergely Színház Archívuma, *Színház és közönség-dosszié*.)
- MIHÁLYI Gábor. *A Kaposvár-jelenség*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, 1984.
- MOLNÁR GÁL Péter. „Vidék? Vidék!”. *Színház* 5, 11. sz. (1972): 3–5.
- NÉMETH Antal. „A mosoly országa rendezéséről”. *Somogyi Színház-Mozi: A Csiky Gergely Színház műsorfüzete*, 5. sz. (1956–57): 1.
- NÉMETH Antal. „A rendező elmondja”. *Somogyi Színház-Mozi*, 1. sz. (1956–57): 4–5.
- SAÁD Katalin. „A képzőművészet titkos jelenléte: Pauer Gyula színpadképeiről”. *Színház* 8, 5. sz. (1975): 30–34.
- SAÁD Katalin. „A közönség felfedezése: Riportúton Kaposvárott és környékén”. *Színház* 8, 10. sz. (1975): 17–22.
- SAÁD Katalin. „Önszócikk”. *Napút* 28, 9. sz. (2016): 105–106.
- SAÁD Katalin. „Személyes vallomás helyett: Szőke Istvánnal Saád Katalin beszélget”. *Színház* 12, 5. sz. (1979): 25–32.
- SÁNDOR Iván. „Napló az évről (2.)”. *Film Színház Muzsika* 22, 26. sz. (1978): 8–9.
- SZABÓ Zsófia. „Színház – néző – reklám”. In *Színház és néző*, szerkesztette BURKUS Boglárka és TINKÓ Máté, 178–193. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Irodalomtudományi Osztály, 2019.
- SZŐKE Annamária. „Színháziasított valóság: Pseudoelőadások, pathosformelek és a Maya, 1978–1981 (2002–2005)”. In *Pauer*, szerkesztette SZŐKE Annamária és BEKE László, 167–200. Budapest: MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005.
- TAKÁCS István. „Tanulásokról és teendőkről: Beszélgetés a kaposvári, a kecskeméti és a szolnoki színház vezetőivel”. *Színház* 12, 8. sz. (1978): 38–44.
- VERSEGI György. „Felügyeleti vizsgálat Somogy megyében”. *Népművelés* 25, 8. sz. (1978): 10–11.

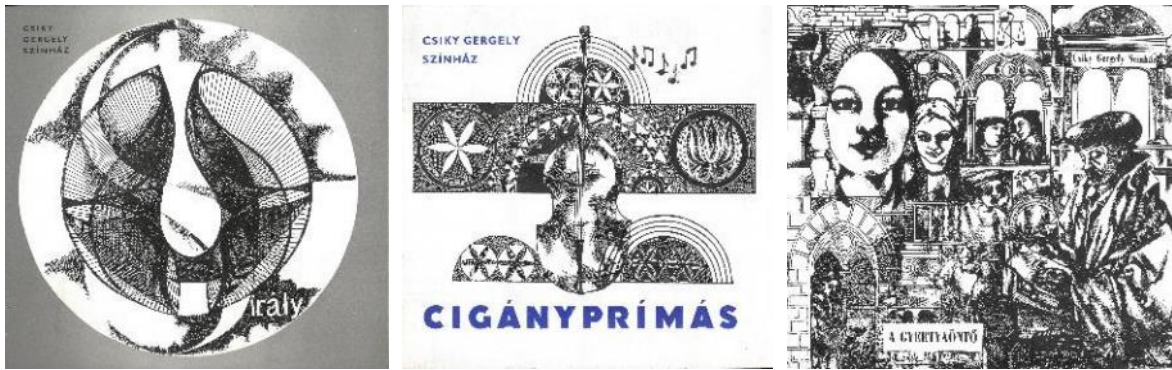
KÉP A A kaposvári Csiky Gergely Színház műsorfüzetei: *Napsugárka* (1956), *Csárdáskirálynő* (1956), *Vízkereszt* (1958), *Luna asszony* (1959)

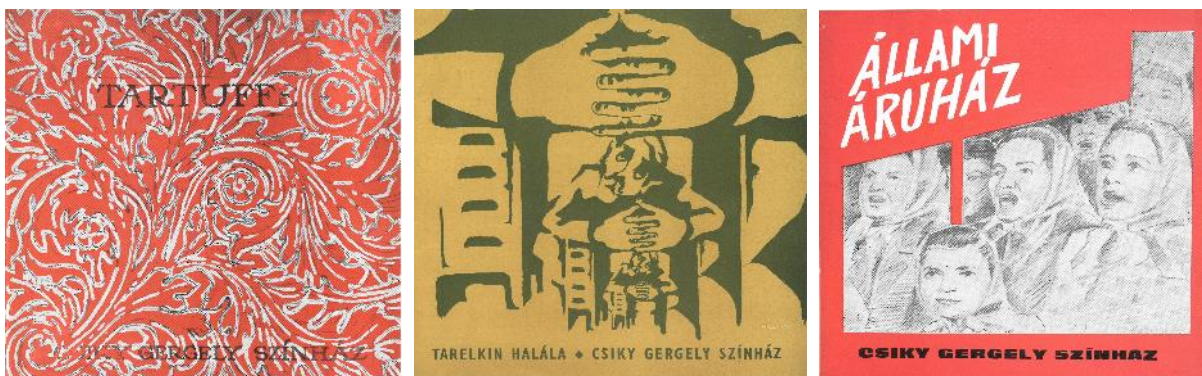
KÉP B A kaposvári Csiky Gergely Színház műsorfüzetei: *Svejk, a második világháborúban* (1962), *Sztambul rózsája* (1963), *Macbeth* (1968), *Legyőzöttek diadala* (1969)

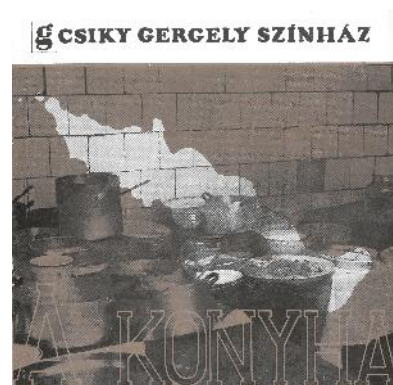
KÉP C A kaposvári Csiky Gergely Színház műsorfüzetei: *Adáshiba* (1971), *Halló, ki az? / Játék a sötétben* (1971), *Pompás Gedeon* (Nagy Sándor, 1971), *Szent György és a sárkány* (Honty Márta, 1972)

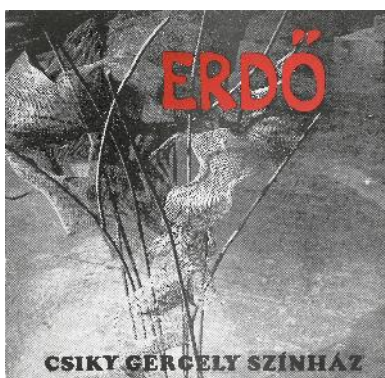
KÉP D Honty Márta borítótervei: *Sirály* (1971), *Cigányprímás* (1971), *A gyertyaöntő* (1972)

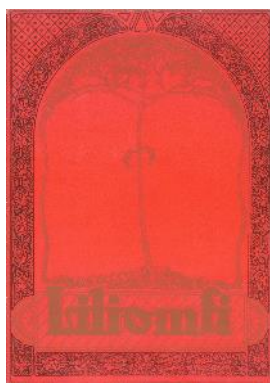
KÉP E Pauer Gyula borítótervei: *Pacsirta* (1973), *A szabin nők elrablása* (1973), *A kutya testamentuma* (1972), *Tartuffe* (1973), *Tarelkin halála* (1974), *Állami áruház* (1976), *Ördögök* (1978), *Troilus és Cressida* (1977), *Ivanov* (1977)

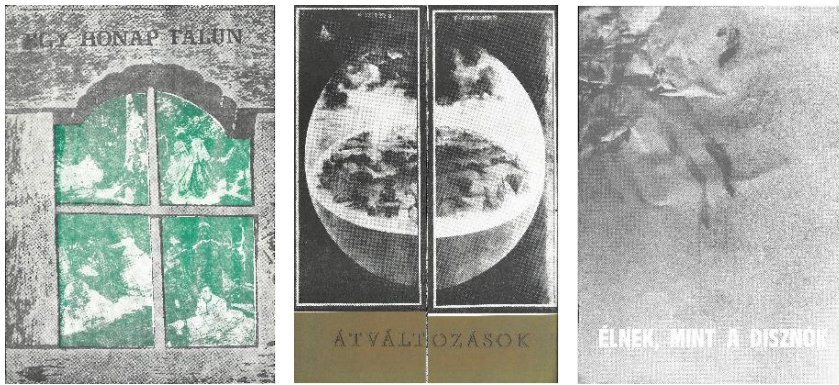
KÉP F *A szabadság első napja* (Gáspár András, 1975), *Úchatnám polgár* (Csövári Lenke, 1975), *A konyha* (Háy Ágnes, 1975)

KÉP G *Diákszerelem* (Keserü Ilona, 1975), *Örület vagy más* (Keserü Ilona látványterve a címlapon, 1975), *Erdő* (Keserü Ilona tervezése a címlapon, 1976)

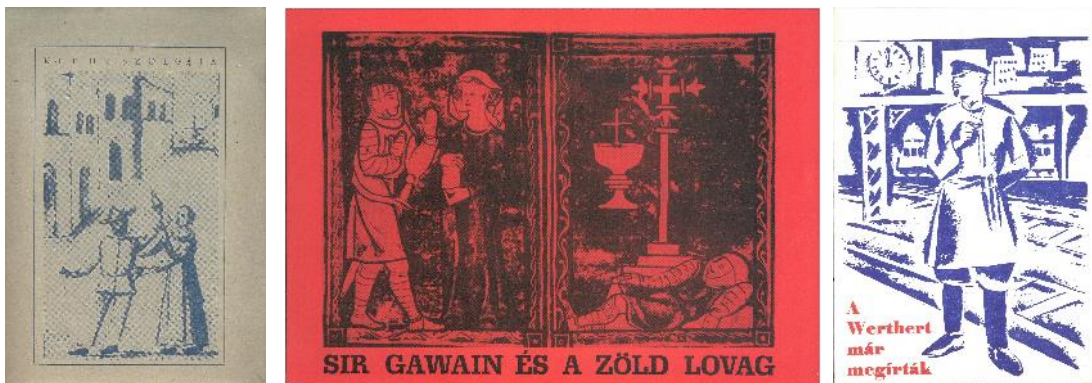
KÉP H *Liliomfi* (Érmezei Zoltán, 1978)

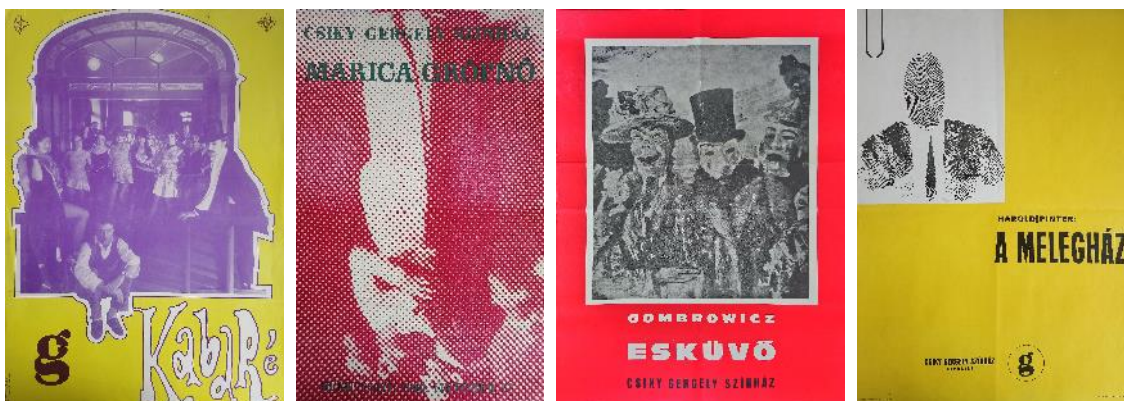
KÉP I *Egy hónap falun* (1981), *Átváltozások* (1980), *Élnek, mint a disznók* (Pauer Gyula, 1980)

KÉP J *Candide* (1978), *Szentivánéji álom* (1980)

KÉP K *Két úr szolgálja* (1982), *Sir Gawain és a Zöld lovag* (19890), *A Werthert már megírták* (1983)

KÉP L Plakátok: *Kabaré* (1980), *Marica grófnő* (1980), *Esküvő* (1979), *A melegház* (1981)